

پیش‌خوران

به‌بیانه انتشار خاطرات حجت‌الاسلام والمسلمین سیدمه‌دی امام جمارانی

میزبان خورشید

محمد رضا کاتبینی

خویش جای داده است. مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، در باب‌اهمیت این اثر و جایگاه آن در تاریخ نگاری انقلاب، چنین آورده است: «معاونت پژوهشی مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی با اعتقاد به پایه‌گذاری تاریخ‌نویسی انقلاب اسلامی بر دیده‌ها و شنیده‌های واقعی حاضران و ناظرانی که بار عظیم انقلاب را بر دوش کشیده و دشواری‌ها و ناملازمات جانفرسایی را در راه پیروزی آن بر جان خریده‌اند، ضبط و ثبت خاطرات این تاریخ‌سازان را در شمار برنامه‌های اصلی خود گنجانده و بر آن است تا پس از تنظیم و تدوین آنها، با رعایت اصول علمی و امانتداری و بدون هیچ‌گونه داوری، خیل عظیم مخاطبان در زمان حال و آینده را از جزئیات این بخش از تاریخ ایران بهره‌مند گردانند. آنچه پیش‌رو دارید، روایات و خاطرات حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین آقای سیدمه‌دی امام‌جمارانی است که افتخار شاگردی، همراهی و میزبانی حضرت امام خمینی(ره) را داشته است. در مجموعه دو جلدی روایات و خاطرات ایشان، خواننده محترم با زندگی‌نامه فردی و سیاسی و عملکردوی در دو مقطع پیش و پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی آشنا می‌شود. راوی محترم در خلال گفته‌های خویش از دوران کودکی و نوجوانی و چگونگی آشنایی با دنیای سیاست، ناگفته‌هایی از منطقه زادگاه

خویش یعنی جمران، سال‌های اختناق رژیم پهلوی و تبعید فرزندان بی‌ارن نهضت، پیروزی و تثبیت نظام جمهوری اسلامی، ورود و استقرار تاریخی پیشوای امت(ره) در جمران، حوادث، رویدادها و مسئولیت‌های پس از انقلاب به‌ویژه

➤ **حجت‌الاسلام‌والمسلمین سیدمه‌دی امام جمارانی**

دوران پس از ارتحال ملکوتی امام خمینی(س)، خبرها و ناگفته‌هایی را بر زبان و قلم رانده که خواننده در جایی دیگر ندیده و نشنیده است. «احمد عبادی تدوینگر این مجموعه نیز در مقدمه‌ای جداگانه، در باب خاطرات آقای امام جمارانی، نکات ذیل را مورد توجه و اشاره قرار داده است: «در سال ۱۳۹۵ شمسی، پس از تصحیح کتاب خطی جواهرالخبصار اثر مرحوم آقا سیدابراهیم جمارانی مجدداً توفیق یافتم با راوی کتاب حاضر یعنی جناب حجت‌الاسلام والمسلمین حاج سیدمه‌دی امام جمارانی دیدار کنم. در این دیدار به ایشان پیشنهاد دادم خاطرات ۸۰ساله خود را تدوین کنند. به خصوص که ایشان علاوه بر آنکه خود از افراد مؤثر و از شخصیت‌های معروف نهضت امام خمینی بوده‌اند، در بخش زیادی از دوران زندگی شان از نزدیک با حوادث و رخدادهای تاریخی و سیاسی قبل و پس از پیروی انقلاب در کنار بزرگان سیاسی و دینی حاضر بودند و طبیعتاً خاطرات ایشان می‌تواند بازگوکننده برخی از تاریخ معاصر ایران باشد. در همان جلسه ایشان پرونده‌ای تاب شده به من ارائه دادند که شامل بخشی از خاطراتشان بود و نظر مرا جویا شدند. پس از مطالعه دقیق آن خاطرات گفتم این نوشته شامل خاطرات شما از امام خمینی است. در صورتی که خاطرات بایسد از ابتدای زندگی، خاندان و شامل همه حوادث و رخدادها باشد و اینگونه شد که مصاحبه‌مجددی برای ثبت خاطرات ایشان انجام گرفت. طی حدود ۳۰جلسه، خاطرات جدیدی از ایشان شامل دوران کودکی، خاندان، محل زندگی و رخدادهای تاریخی قبل و پس از انقلاب ثبت و ضبط و سپس پیاده گردید در دو قالب جدیدی تدوین و توسط ایشان مطالعه شد و مورد تعدیل قرار گرفت. این خاطرات علاوه بر اینکه دربرگیرنده تمام مراحل زندگی راوی است، شامل واقعیت‌های تاریخی از تاریخ معاصر ایران است. به بخش زیادی از آن در منابع دیگر نیامده است. به خصوص آن بخش از تاریخ که متعلق به زندگی امام خمینی معمار انقلاب اسلامی و تاریخ محله جمران، محل استقرار امام خمینی است در منابع دیگر یافت نمی‌شود. همچنین این روایت‌ها و خاطرات دربرگیرنده تاریخ یکی از سازمان‌های دینی ایران یعنی سازمان حج و اوقاف است که قدمتی طولانی در مجموعه نهادهای دینی و اداری ایران دارد.»

■ احمد رضا صدور

روزهایی که از آن عبور کردیم، تداعی‌گر سالروز آغاز نهضت تنباکو به رهبری آیت‌الله‌العظمی میرزا حسن شیرازی بود.مقاله‌یی آمده،به همین مناسبت در سالن کاوی ایباد گوناگون این رویداد تاریخی، به شما تقدیم می‌شود. امید آنکه تاریخ پژوهان معاصر و عمو علاقه‌مندان را مفید و مقبول آید.

■ ■ ■

■ فروش شیخ از استقلال کشور به استعمار انگلستان

در آغاز سخن، مناسب است تا در باب تلاش حکومت قاجار برای مشروعیت‌سازی دینی برای خویش البته شکست این پروژه در پی واگذاری امتیاز تنباکو به انگلستان، سخن رود. تا پیش از آن، مرآوده‌ناصرالدین شاه با عالمان وقت و نیز تظاهر وی به دینداری، موجب شده بود نزد بخشی از مردم، حاکمیت او صیغه‌ای دینی داشته باشد. امری که در پی صدور فتوای آیت‌الله میرزا حسن شیرازی، مخدوش و دیگر بازسازی نشد! وحید بهرامی پژوهشگر تاریخ معاصر ایران، در این باره می‌نویسد: «از همان آغاز تشکیل حکومت قاجار در ایران، برای ایجاد مشروعیت نزد مردم تلاش‌هایی صورت گرفت تا حکومت در جهت شریعت اسلامی سوق پیدا کند، ولی دولت در این دوران، هرگز یک دولت اسلامی واقعی نبود. با این همه حاکمان قاجار برای جلب علما و روحانیون به سوی خود و کسب مشروعیت و به رسمیت شناخته شدن از سوی آنها،از همان آغاز به مذهب متوسل می‌شدند. بدین ترتیب متناسب با چارچوب فکری فقه شیعه، ابتدا قاجاربه در دسته حاکم جائر موافق قرار می‌گرفتند. البته لازم به ذکر است به رسمیت شناختن شاه، به معنای مشروع دانستن حاکمان بالفعل آن دوران نیست، چراکه اگر حاکمان قاجار مشروع بودند، لزومی نداشت در سراسر آن دوران احکامی صادر شود یا مباحثی طرح گردد که نشان دهنده عدم مشروعیت آنها باشد. در ادامه سلسله قاجار در دوره ناصرالدین شاه، بر اهمیت علمای دینی به عنوان رهبران مذهبی ملت افزوده‌تر شد و ناصرالدین شاه بر همین متوال، شدیداًتظاهر به دینداری می‌کرد و درصدد بود تا از این راه وارد داندن خود در دسته جائر موافق، حمایت علما را کسب کند تا مردم و روحانیون او را به عنوان پادشاه یک کشور اسلامی به رسمیت بشناسند، اما عصر ناصرالدین

عاریخ

کفت وگرم ۸۸۴۹۸۴۲۷

«نهضت تحریم» به مثابه ورود مرجعیت به مسائل سیاسی دوران مدرن

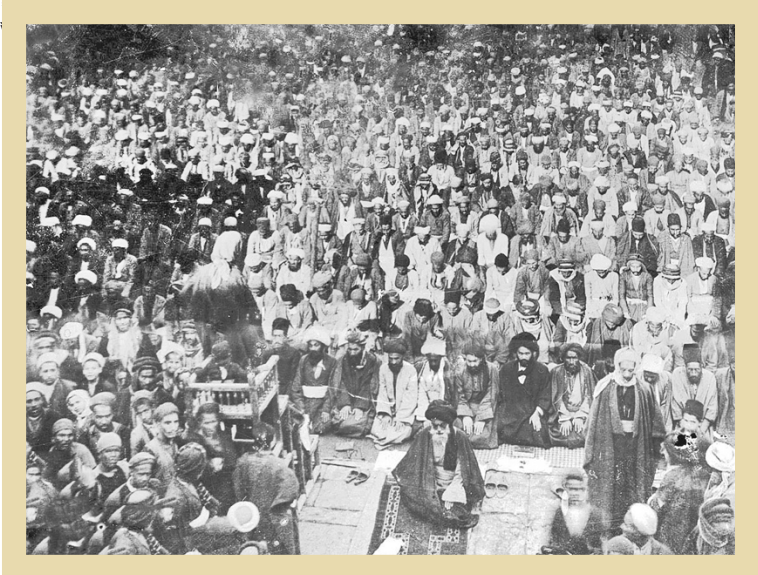
آغازی بر دور جدید جنبش‌های دینی در ایران

شاه دوران هجوم اقتصادی استعمار به رهبری انگلستان بود. در آن زمان پایه استعمار اقتصادی، بر این چارچوب اساسی قرار داشت که مستعمرات، باید به منبع مواد اولیه و مرکز فرآورده‌ها تبدیل شوند. در زمان ناصرالدین شاه نیز امتیازات اقتصادی، سیاسی و قلمی، به خارجی‌ها اعطا گردید که سرآمد آن قرارداد رژی بود. ماجرای این قرارداد، از این قرار است که شاه قاجار در سال ۱۸۹۰ میلادی، قرارداد را در ۱۵ ماده با شرکت انگلیسی رژی منعقد می‌سازد و بر مبنای آن، امتیاز خرید و فروش تنباکو در سراسر ایران به صورت انحصاری، به مدت ۵۰سال به این شرکت واگذار می‌گردد. در واقع این قرارداد به معنای فروختن بخشی از استقلال کشور و تسریع تسلط هر چه بیشتر استعمار بر ایران بود و علاوه بر آن، اعطای این امتیاز سبب بیکار شدن هزاران بازرگان و حرفه‌پروش تنباکو و زیان دیدن کشاورزانی بود که مجبور بودند محصولات خود را به قیمت نازل تعیین شده توسط شرکت انگلیسی بفروشند، چراکه هیچ شخصی حقیقی و حقوقی دیگری حق خرید محصولات را نداشت. از این تاریخ به بعد بود که خطر افتادن استقلال کشور به دست بیگانگان و نابودی اسلام و مملکت مسلمانان، به اوج خود رسید. بنابراین عملاً دولت قاجار به لحاظ منشا مشروعیت، به عنوان حکومت جور تلقی می‌شد و همچنین به لحاظ عملکرد، از مسیر حق بازگشته و در راه باطل قدم برمی‌داشت. از این لحظه به بعد، حکومت ناصرالدین شاه غاصب مخالف منافع اسلام و حقوقی دیگر می‌شد و روحانیون و علما برای مبارزه با حاکم جائر مخالف که در مسیر باطل و از بین بردن اسلام و مسلمانان گام برمی‌داشت، وارد عرصه مبارزه شدند و در نقش مدافعان ملت ظاهر گشتند. بدین ترتیب علما و روحانیون در سراسر کشور، دستور شورش و برنافتن قرارداد رژی را صادر و سبب شکل‌گیری قیام تنباکو در شهرهای مختلف ایران شدند و تا انتها این نهضت را علیه شرکت رژی و حکومت غاصب وقت هدایت و همراهی کردند. در این میان میرزای شیرازی در هدایت نهضت و اثبات جائرانه بودن حکومت ناصرالدین شاه، نقش بسزایی داشت. ایشان در بحبوحه ماجرای رژی و تنش‌های مردم و حکومت، فتوای تاریخی صادر کردند. بر اساس این فتوا استعمار توتون و تنباکو در حکم محاربه با امام زمان بود. بدین ترتیب قیام تنباکو به بهترین نحو

هدایت شد و شرکت انگلیسی و حکومت وقت را از هر نظر تحت فشار برای تسلیم شدن در برابر خواست مردم قرار دادند. در واقع میرزای شیرازی به درستی قصد بیان این مطلب را داشت که حکومت غاصب و جائر ناصرالدین شاه، دیگر رسمیت و مشروعیت ندارد و درست در مسیر باطل و خلاف جهت حکومت عدل امام زمان و منافع مسلمانان حرکت می‌کند و اکنون به عنوان یک حکومت جائر مخالف، شناخته می‌شود. بنابراین قیام علیه آن نظام فاسد بر همگان واجب است. این فتوا چنان در جامعه ایران آن زمان تأثیر گذار شد که حتی دربار و حرمسرای شاه نیز از آن تبعیت کردند. ناصرالدین شاه که با جنبش فراگیر تنباکو در سراسر کشور مواجه شده بود، مجبور به تسخ قرارداد رژی شد. اما این اقدام نجاتگر حکومت جائر و غاصب قاجار نبود. در واقع از زمان جنبش تنباکو به بعد، روحانیت و مرجعیت بر مبنای فقه شیعی و در محدوده کار شرعی خود در برخورد با حاکم جائر مخالف، به شدت با دولت بر خاستند و با استفاده از قدرت فتوا— که به صورت یک جبهه مخالف در جامعه آن روز ایران متبلور گردیده بود- به مقابله همزمان با استبداد و استعمار پرداختند. این مقابله بدین صورت بود که اندکی پس از حرکت مشروع جنبش تنباکو، در کوتاه‌مدت روحانیت و رهبری جنبش مشروطه را در دست گرفت و گام دیگر حکومت جائر را وادار به عقب‌نشینی کرد. بگذریم از آنکه به دلایلی که در این بحث نمی‌گنجد و بر اساس فرآیندی که نیرومقل دیگر این انقلاب دنبال می‌کردند، این جنبش به سمت و سوی دیگری هدایت شد و به روی کار آمدن رضاشاه پهلوی ختم شد.»

■ شهرهای بزرگ ایران، پیشتازان نهضت تحریم

آنچه در فرآیند نهضت تحریم در خور توجه می‌نماید، ارتباط و همگامی علمای شهرهای بزرگ در تحقق اهداف آن است. این همکاری هم سریع و هم به شکلی گسترده روی داد، به شکلی که حیرت و اعجاب ناظران داخلی و خارجی را برانگیخت.محمد توحید جافی پژوهشگر تاریخ معاصر ایران، این پدیده را به شرح ذیل تحلیل می‌کند: «نکات عجیب قیام، شکل‌گیری هسته اصلی قیام در شهرهای شیراز، اصفهان، مشهد و تبریز بود. شیراز نخستین شهری بود که حرکت کرد، اصفهان نخستین شهری بود که تحریم را بنا نهاد و

جمعی از روحانیان، تجار و معتمدین مردم پس از صدور فتوای تنباکو هنگام تصرف مرکز کمپانی رژی در تهران

د

جنبش تنباکو به‌عنوان اولین جنبش توده‌ای در ایران با پیشسوابی روحانیت و همراهی تجار و بازرگانان، به موفقیت نائل آمد. چنین فرآیندی نشان داد روحانیت در این عصر، به‌عنوان یکی از مهم‌ترین بازیگران جامعه، در کنار شبکه تجار و بازرگانان و سران ایلات مطرح است، بازیگری که توان استفاده از قواعد الزام آور مذهبی در راستای بسیج سیاسی – اجتماعی را داراست

تبریز نخستین شهری بود که کمپانی بساطش را جمع کرد. در مشهد تجار به مجتهدان متوسل شدند و فروردنگدان تنباکو در حرم بست نشنندند و مردم در خیابان‌ها جمع شدند. در مشهد نه تنها استعمال تنباکو، بلکه کشت آن نیز حرام شمرده شد. در اصفهان تظاهرات بزرگی به رهبری آقای نجفی و برادرش شیخ محمد بر پا شده بود و آن دو به امتیازات اروپاییان تاخته و اعلام کرده بودند تنباکو نجس است… و خواستار تحریم تنباک‌ها و انگلیسی شدند. حکم تحریم حتی دربار شاه و اندرون و حرمسرای شاه را نیز در بر گرفت، به نحوی که در آبدارخانه و حرمسرای ناصرالدین‌شاه، خواجه‌ها و غلامان قلیان‌ها و سرقلیان‌ها را شکستند و برای اطلاع شاه در جلو خواصگاه همه را جمع کردند. نقش آگاهی بخشی روزنامه فارسی‌زبان «آختر» که در استانبول عثمانی منتشر می‌شد، در افشای زوایای پنهان و خسارت‌ها و پیامدهای قرارداد رژی و تصمیم افکار عمومی و برانگیختن حساسیت مردم و علما بسیار مهم بود. این روزنامه نخست انتقاد گسترده از دولت و اشاره به تفاوت‌های فاحش امتیاز دخانیات ایران با امتیازی که کمپانی رژی از عثمانی گرفته بود، پیامدهای قرارداد را برای مردم روشن کرد. سیدجمال‌الدین اسدآبادی نیز که به دعوت شاه به ایران آمده و سپس اخراج شد بود، طی اعلامیه‌ای به این‌سهمون که به چه حقی خرید و فروش تنباکو سی که خریدار و مصرف کننده آن ایرانی است به بیگانه و اگذار شده است، و به تهییج افکار عمومی پرداخت. اما نقطه عطف ماجرا و آنچه زلزله‌زای در کار کرد ورود میرزای شیرازی به نفع مردم، تجار و نیز استقلال ایران بود. بنانه بردن علمای شهرهای بزرگ به میرزای شیرازی، آن میر مرد خردمند را ابتدا به رابوئی با دولت‌مدان وادار کرد، ولی هنگامی که هشدارها و چانه‌زنی‌ها به ثمر نرسید و ششاد و دولتمردان در وقت‌کشی برآمدند و در تهران زمین را با خون آلود کردند، آنرا آغشته کردند، مردم رزای شیرازی هر گونه استعمال تنباکو را حرام و در حکم کسور و جان‌پیروانش پدید آورد که نزدیک بود، بنای سلطنت شاه را در همان سال‌ها در هم بپچد، اما بالاخره ناصرالدین‌شاه به تدریج کوتاه آمد و خسارات سنگین ناشی از ابطال آن شد. بسیاری از پژوهشگران داخلی و خارجی پیروزی مردم ایران یاد آور شد که قدرت تجربه‌ای را بندگان مقل بودند

و از این حیث به عنوان تجربه‌ای را بندگان مقل شدند، جنبه نمادین یافت و مهم‌تر از همه شکل سیاسی و اجتماعی آن است. بنابراین این جنبش جلدی از مبارزه را در حیات سیاسی ایران تعریف کرد و ناخودآگاه برای اولین بار، به دولتمردان ایران یاد آور شد که قدرت افکار عمومی و مردم در اتحاد با نخبگان دینی و ملی و آن دسته از سیاستمداران آگاه، همیشه از طریق زور و اجبار و سرکوب، قابلیت حل و فصل ندارد، بلکه گاهی نیز در برابر آن سبب ویرانگر چاره‌ای جز تمکین نخواهد بود. این جنبش سیاسی، اجتماعی جدید، یعنی ورود مردم عادی و به‌ویژه نقش زنان و قدرت چانه‌زنی در خیابان که سوتی علما و سایر نخبگان هدایت فکری می‌شد، تحریم تنباکو و جنبش اجتماعی ایران را از آن است. بنابراین جنبش تنباکو یک جنبش توده‌ای محدود نبود، بلکه نمود منافع مقاومت روحانیت مقلیل نفوذ غرب در جامعه و همچنین پذیرش این منابع از طرف جامعه ایران عصر قاجار است که در تحولات آینده نیز به‌صورت مشخص تر ظهور می‌کند.

واگذاری امتیاز تنباکو بهه تالیوت و شرکت انگلیسی و مخالفت‌های برآمده از آن و نتیجه این مخالفت‌ها، آشکارکننده قدرت نیروهای اجتماعی تشکیل دهنده جامعه شبکه‌ای ایران عصر قاجار است. جنبش تنباکو به‌عنوان اولین جنبش توده‌ای در ایران با پیشسوابی روحانیت و همراهی تجار و بازرگانان به موفقیت نائل آمد که نتیجه آن نیز لغو این امتیاز بود. چنین فرآیندی نشان می‌دهد روحانیت در این عصر به‌عنوان یکی از مهم‌ترین بازیگران جامعه شبکه‌ای در کنار تجار و بازرگانان و سران ایلات مطرح است؛ بازیگری که توان استفاده از قواعد الزام آور مذهبی در راستای بسیج سیاسی – اجتماعی را داراست. برای موفقیت در این مسیر، آنان از ابزار بست‌نشینی، فتوا، تحریم و نجس اعلام کردن تنباکو بهره‌برند و به دلیل فراگیری مذهب در ایران، این قواعد الزام آور به استراتژی کارآمدی برای مبارزه با دولت مرکزی تبدیل شد.»

۹ جوان

روزنامه جوان | شماره ۶۱۰۴

نمایان از نماز جماعت آیت‌الله‌عظمی حاج میرزا حسن شیرازی صاحب‌مقرب تحریم